

Kézdivásárhelyről

Kézdivásárhely a Kárpát-medence legkeletibb magyar többségű városa, az egykori Kézdiszék központja. Hangulatos kisváros a Feketeügy folyó völgyében. Magyar város, mely őrzi székelységét, 20 ezer lakosának 91%-a magyar. A város területén római katonai tábor volt, amely az Ojtozi-szorost vigyázta. A Kézdi előtag utal az itteni székelyek XI. századi lakóhelyére, a mai Százkézdre.

Zsigmond király 1427-ben vásáros helyé nyilvánította, ekkor még Torjavására néven. A középkorban jelentős céhes ipara volt. Az 1848-49-es szabadságharcban a háromszéki védelem központja volt, itt öntötték Gábor Áron híres ágyúit. Az ágyúöntő szobra 1971 óta a főtéren áll. Különlegessége, hogy a főteret, az egykori piacteret övező házak kapui mind egy-egy utcának a végei. Korábbi források ugyan 73 udvarteret említenek, ma 72 udvartér található a városban, egyet közülük fallal választottak le.

Az egykori városháza épületében kapott helyet az Incze László Céhtörténeti Múzeum, itt tekinthető meg az egyetlen megmaradt Gábor Áron-féle ágyú másolata. Az eredetit 2010-ben hozták vissza Sepsiszentgyörgyre, Székelyföldre. Kézdivásárhely református temploma 1783-ban épült a középkori templom helyére. Az 1834-ben bekövetkezett nagy tűzvészben leégett, újjáépítése 1838-ra fejeződött be.

A város trapéz alakú főterét – az egykori piacteret – XVIII. és XIX. századi épületek övezik, a mai városháza épülete 1907-ben takarékpénztárnak épült. A székely határőrség tisztiiskolája, a katona nevelde 1817 és 1823 között épült késő klasszicista stílusban. Kézdivásárhely 1849-ben egyesült Kantával, 1949-ben Kézdiorszfalut csatolták hozzá. Ma Nyujtód, Kézdisárfalva és Kézdiszászfalu is hozzá tartozik.

Kézdivásárhelyt nevezik a céhek, a vargák és az udvarterek városának is, Orbán Balázs pedig Háromszék Párizsának hívta a kisvárost.

Kézdivásárhely, az udvarterek városa

Városunk eseményekben gazdag története számos tanulsággal szolgálhat, különösen a most felnövő nemzedékek számára. Behatóbb megismerését tanulmánykötet hívatott szolgálni, alább csak egy rövid ismertetőt nyújtunk különféle megnevezései tükrében – annak apropóján, hogy 2007-ben éppen 600 éve annak, hogy először fordul elő az írott forrásokban, s 580 éve annak, hogy biztosan városnak tekinthető.

A kiindulópont mindig a név. Kézdivásárhely városi rangját, az ezzel járó kiváltságait, többek közt vásártartási jogát is Luxemburgi Zsigmond királytól nyerte. Az erről tanuskodó okmány 1427-ből való, és városunkat Torja vására néven említi. Ha csak ennyit említünk, már jeleztük, hogy a terület, ahol vásárokat kezdtek tartani eredetileg Torja községhez, tehát egy korábbi településhez tartozott. A vásárokat azért tartották itt, mert az a Felső-háromszéki-

medence központjában, öt irányból jövő utak találkozásánál, vásárok tartására alkalmas hely volt.

A város mai neve János Zsigmond erdélyi fejedelemnek a székely felkelés után, 1562-ben kelt levelében fordul elő hivatalosan. Egyes oklevelekben már korábban is használták, hiszen 1407-től a város első írásos említésétől már tulajdonképpen a szék gazdasági-közigazgatási központja. A szék megjelölés arra utal, hogy a Székelyföldnek saját közigazgatási-területi beosztása volt, amelyet a magyar állam keretei között, de később, az osztrák uralom idején is sikerült megőriznie, egészen 1876-ig, amikor Kézdiszék – Sepsi- és Orbaiszékkal együtt Háromszék vármegye keretei közé szerveződik.

A város nevéből a Kézdi szót, mivel név, nem fordíthatták román nyelvre, és nem vették át. De megkülönböztetésként más vásár nevű városoktól (pl. Targu Neamt, Targu Ocna stb.), a Secuiesc megjelölést választották, ami jelzi, hogy itt székely-magyar lakosság él, és jelenleg is a város lakosságának több mint 90 %-át alkotja.

A céhes város

Nézzük, mennyire indokolt a közkedvelt és leggyakrabban használt céhes város kifejezés. Megállapíthatjuk, hogy főleg az utóbbi időben, és többnyire a sajtóban találkozunk a céhes jelzővel. Holott, mint tudjuk, már több mint egy évszázada nincsenek céhek. A középkorban és az újkor kezdetén viszont soha semmilyen okmányban nem nevezték céhesnek városunkat. Mégsem tekinthetjük véletlennek, hogy e jelző az utóbbi időben a városnévhez csatolódott. Indokoltnak tekinthetjük, hogy ha arra gondolunk, hogy itt a mesteremberek már a 16. század második felétől céhszervezeteket kezdtek létrehozni. Évszázadokon át ezek határozták meg az itteni kézműves lakosság munka- és életrendjét.

Kézdivásárhely a középkorban a Székelyföld egyik legjelentősebb kézműves központja volt, ahol számos céhszervezet alakult. Tehát céhes iparral rendelkező városként tartjuk számon, de nem volt “céhes város”. Kézdivásárhelyen, más középkori városokhoz hasonlóan, a céhek szabályozták a termelés és a javak értékesítésének rendjét. A kézműveseknek olyan szervezetei voltak ezek, amelyeknek meghatározó szerepe nem csak a gazdasági életben érvényesült, hanem az élet minden más területén is.

A céhszervezetek életre hívásához mindig szükség volt a kiváltságlevélre, amelyet korábban a magyar királyok, később az erdélyi fejedelmek, az osztrák uralom idején pedig az erdélyi kormányzóság bocsátott ki. A viszonylag későn iparosodó Székelyföldön ezeket a céhprivilegiumokat többnyire az Erdélyi fejedelemség idején adták ki azok a fejedelmek, akik a városok felemelkedésének ügyét, a kézművesség és a kereskedelem felvirágoztatását, a városi polgárság megerősödését kívánták előmozdítani. A kézdivásárhelyiek céhes vagy más, gazdasági előnyöket biztosító kiváltságleveleket a 16. század második felében a Báthoriaktól, a 17. század első felében pedig Bethlen Gábertól és a két Rákoczitól nyertek.

A 19. század második felében, az 1848-49-es polgári forradalom után a nagyvárosokban kifejlődött a gyáripar, amely fokozatosan háttérbe szorította a kézműves termelést. A középkorból fennmaradt céhszabályok, a maguk szigorú előírásaival már akadályozták a

szabad iparfejlődést, ezért 1872-ben Magyarország egész területén, tehát nálunk is felszámolták a céheket. Helyettük ipartársulatok alakultak. Kézdivásárhelyen, ahol jelentős gyáripár nem jött létre ebben az időszakban, ezek az ipartársulatok ápták és tartották fenn a 20. század közepéig a régi céhes hagyományok és szokások egy részét. A céhes város szóhasználatot is ez indokolja.

A vargaváros

Városunkban az első céhet a tímárok szervezik 1572-ben Báthory István erdélyi fejedelem idején. Az iratokban, sőt a cég 1862-ben készült lédáján is a VARGA ÉS TÍMÁR CÉH megnevezést találjuk. A Magyar Értelmező Szótár szerint a varga szó régi, nép nyelvhasználat szerinti jelentése: lábbeli készítésével, javításával foglalkozó iparos. A tímár tulajdonképpen nyers bőr kikészítésével foglalkozott. Megkülönböztetésként a lábbelikészítőtől használták a cserzővarga (ő csak a nyersbőr kikészítésével foglalkozott) és a foltozó varga (csak a lábbeli javítását végezte) megnevezést.

A céhek megalakulásának időrendjét vizsgálva azt találjuk, hogy ugyancsak a 17. század első felében, az elsők közt alakult meg a szűcs cég is. A szűcsök 1649-ben, II. Rákoczi Györgytől kaptak kiváltságlevelet cég alakítására.

Megállapíthatjuk, hogy a bőrfeldolgozással kapcsolatos mesterségek fejlődtek ki viszonylag legkorábban, így ezek képviselői szervezték meg városunkban az első céheket. Ugyancsak 1649-ben alakult a fazekasok céhe is. Cserépedényre minden háztartásban szükség volt, ezért nálunk is sok képviselője volt ennek az ősi mesterségnek. Fennmaradt termékeik kiváló szaktudásról és művészi érzékről tanúskodnak

Városunk gazdasági felvirágzását kedvező földrajzi fekvése is biztosította. A felső-háromszéki medence központjában kialakult vásáros hely nem csak a környező községeket, de az egész Székelyföldet ellátta kézműves termékkel. Országos vásárok alkalmával a helybeli mesterek áruikkal eljutottak egészen Gyergyószentmiklósig. Sok árut vittek az Ojtozi szoroson át a moldvai piacokra is. A középkorban a Brassót Moldvával összekötő fő kereskedelmi út városunkon haladt át, ez is hozzájárult egyes kézműves szakmák fellendüléséhez és a kereskedelmi kapcsolatok kiszélesítéséhez.

1691-ben Erdély osztrák uralom alá került. A kézművesség és kereskedelem fejlődését kiváltságlevelekkel elősegítő fejedelemség időszaka után az osztrák elnyomás egy évszázadnál is hosszabb időre vetette vissza a város gazdasági előrehaladását. A 18. század folyamán nem alakult egyetlen céhszervezet sem, bár a szíjgyártókon kívül a mészárosok, a kovácsok és más kézműves szakmák művelői is kéréssel fordultak ennek érdekében az erdélyi kormányzósághoz. Közülük a szíjgyártók szereztek előbb kiváltságlevelet, cégük így 1807-ben alakult. Ezt követően a 19. század első felében még hat céhszervezet jött létre.

A 19. század első felében városunkban a kézművesipar újabb fellendülési időszakát élte. Ekkor számos mesterségnek volt már olyan nagy számban képviselője, amely lehetővé tette újabb céhek szervezését. A sort a század elején a szíjgyártók nyitották meg, majd közvetlenül utánuk, 1809-ben a mészárosok nyertek privilégiumot a Guberniumtól. A többi cég az 1848-as szabadságharcot megelőző években gyorsan, egymás után alakult: a szabók 1841-ben, az asztalosok, az üstgyártók, a kalaposok, a kovácsok, a lakatosok pedig 1844-ben kaptak kiváltságlevelet céhszervezet létrehozására. Ezzel a céhek száma tizenegyre emelkedett. Mindegyik cég az azonos foglalkozású mestereket tömörítette, de felvette tagjai közé azt a

néhány rokon szakmájú mestert is, akik önálló céhet nem szervezhettek. Így például az asztalos céh tagjai voltak az esztergályosok is. A kézdivásárhelyi céhek közül csak egy volt ún. egyesült céh: a kovács, lakatos, puskaműves és pléhes mesterek közösen alakítottak céhet.

Az 1848-49-es forradalom után a céheket, mint elavult, középkori szervezeteket mindenhol felszámolták, illetve az 1872-ben hozott törvénnyel ipartársulatokká, ipartestületekké szervezték át, szabadabb elvű szabályzatok alapján. A hagyományaikhoz ragaszkodó kézdivásárhelyi mesterek nagyon nehezen fogadták el a régi rendet megbontó szabályzatokat, ezért az ipartársulatokká történő átszervezés is elhúzódott, nem is volt teljes, sok céhes rendszabály tovább élt az új keretek között. Bár a szervezet hivatalos neve megváltozott, a pecséten, az iratokon ez kellett, hogy szerepeljen, a mesterek mindennapi szóhasználatában továbbra is céhnek mondták az ipartársulatot. Ez is hozzájárult ahhoz, hogy céhes városnak nevezzék Kézdivásárhelyt. De a közelmúlt is szolgáltatott erre indokot.

A kézdivásárhelyi csizmadiák és cipészek kiváló minőségű lábbelit készítettek. Termékeik messze földön híresek voltak, nagy keresletnek örvendtek. A 19. század végén, a millenniumi ünnepek alkalmával Budapesten kiállítást rendeztek, ahol a székelyföldi ipar is képviseltette magát. Háromszékről 33 kiállító vett részt, és közülük 30 kitüntetésben részesült. Ezek közül 16 kézdivásárhelyi mester volt. Érdekes név szerint is felsorolni őket: Vajda Albert, Csutak László, Incze János, Kónya Mihály, id. és ifj. Czibalmos, Ferenc asztalosok, Földi Sándor esztergályos, Erdő Sándor szoba- és bútorfestő, Farkas György, Györffy Lajos, Megyaszai Máté, Molnár Imre, Nagy József cipészek, Tuzson Pál és Tuzson György csizmadiamesterek, és Dávid Gyula tímár.

Az udvarterek városa

Ha a céhes- illetve a vargaváros megjelölés csak részben tekinthető indokoltnak, az udvarteres városnév tökéletesen megfelel, mert olyan település-szerkezetet jelöl, amely jellegzetes, a maga nemében egyedülálló, más helységre nem vonatkoztatható. A mi udvarterekhez hasonló udvarokat, utcácskákat ugyan máshol is lehet látni (például Székelyudvarhelyen ilyenek voltak a Mihály udvar és a Szűcs udvar, de nyugat-európai városokban is vannak a középkorban sűrűn egymás mellé épült házakból alakult, a mienkre emlékeztető keskeny kis utcák), de egész városközpont sehol sem alakult ki úgy, mint Kézdivásárhelyen. A hozzánk látogató turistát minden bizonnyal az érdekli, hogy mi is tulajdonképpen az udvartér, és hogyan jött létre a főtér körül az ilyen udvartér hálózat.

Ezt a sajátos településformát a hajdani vásáros hely határozta meg. A piac körül megtelepedő mesterek házaikhoz egy-egy keskeny telek tartozott, akárcsak falun az udvar és a kert. Erre a telekre később házat építettek a gyermekek, amikor maguk is családot alapítottak. Mivel a város belterülete kicsi volt, a telkek is feloszlottak a leszármazottak között, a házakat úgy építették a piacra néző ház mögé, hogy nem hagytak köztük helyet külön udvarnak. A telkek fokozatosan beépültek, s így a piactérről kiindulva, minden irányban házsorok alakultak ki. Udvarra azonban szükség volt, ezért a házsorok közt fennmaradt hosszú, keskeny telket közös udvarként használták azok a családok, akiknek ott házuk volt. Mivel a telek az ő tulajdonukat képezte, ugyanazon családhoz tartozókat, a családok szerint nevezték az udvarokat is

Balogok, Jancsók, csiszárok stb. udvarának, illetve – mivel nagyobb egy közönséges udvarnál – udvartérnek.

Az udvarterek utcákká alakultak, mégsem kaptak utcanevet, mert részben őrzik ma is a hajdani udvartér arculatát és a város sajátos településszerkezetét. A városközpont ezért műemlékvédelmi szempontból nyilvántartott és megóvásra rendelt övezet.

Az idők folyamán változás történt az udvarterek megjelölése terén is. Ahogy a város fejlődött, minden irányba terjeszkedett, újabb udvarterek keletkeztek, s ezek száma 73-ra gyarapodott. Családnevek alapján nem lehetett tájékozódni, ezért a városi tanács bevezette a számokkal való jelzésüket. A számozás 73-ig tart, tényleg azonban jelenleg már „csak” 70 udvartér van. Megszűnt az 5-ös és 34-es, mert a bennük levő kis házakat lebontották, a 71-es pedig olyan mértékben épült át, hogy elvesztette udvartér jellegét, ezért a Fenyves utca nevet kapta.

Udvartereink ma idegenforgalmi látványosságként szolgálnak, egy sok évszázados múlttal rendelkező vásáros hely emlékét őrzik. A diktatúra utolsó éveiben kidolgozott városrendészeti terv a korszerűsítés címén felszámolta volna az udvartér hálózatot. Kivitelezésre szerencsére nem kerülhetett sor. Az udvartereknek a lakosság által történő természetes felújítására azonban mindenképpen szükség van. Ennek az egyedülálló udvarteres városközpontnak a védelméért, karbantartásáért sokat kell még tennie a város vezetőségének és minden lakójának.

A 600 éves város, Kézdivásárhely Évkönyve, 2007 (kivonat)

www.kezdi.ro/kezdivasarhelyrol/